

مفهوم ديه (قصاص) در اسلام

الف) بیان موضوع و انگیزه انتخاب آن

حقوق علم زندگی اجتماعی انسانی است. در قرون اخیر افراد در تلاش بوده‌اند تا با ایجاد ضوابط و مقررات در زندگی اجتماعی و گروهی خود در قالب قرارداد اجتماعی به این رویه نظم و سامان بخشند. در این میان عناصری از گذشته‌های دور و ورود آنها به زندگی مدرن امروزی باعث ایجاد تحولات و نگاه‌های جدیدی در عرصه مسائل حقوقی و اجتماعی شده است. دیه (خونبها) نیز یکی از همین موضوعات است. بررسی و دقت در سابقه‌ی اقوام و تمدن‌های بشری گوناگون نشان‌دهنده‌ی این مطلب است که پرداخت غرامت از سوی جانی به عنوان مجازات یا جبران خسارت دارای سابقه‌ای طولانی و دراز به قدمت عمر بشر است. این روند کم‌کم با گذشت زمان و ورود عناصر و اجزای تازه وارد مرحله‌ای جدید شد. در دین اسلام که دین رسمی حکومت جمهوری اسلامی ایران است این نهاد با صراحت و تأکید مورد قبول قرار گرفت و این نشان می‌دهد که دیه از احکام امضایی اسلام است که در واقع در راستای ایجاد صلح و صفا در میان خانواده‌ها و قبایل عرب که از نظر مسائل اجتماعی در سطح بسیار پایین قرار داشتند به وجود آمد و توسط اسلام تأیید شد. این اختلافات به حدی شدید بود که موجب بروز جنگ در میان قبایل عرب می‌شد و گاه تا سالیان دراز ادامه می‌یافت. به همین دلیل می‌بینیم که واژه «تار» (خونخواهی) واژه‌ای مقدس و قابل احترام نزد اعراب جاهلیت بوده است. دیه اساساً برای همه اشخاص یکسان نبوده است و برحسب شأن و مقام و منزلت مقتول متفاوت بوده است. با ظهور اسلام در جزیره‌العرب و گسترش

نفوذ اسلام در این منطقه و مناطق اطراف مفاهیم و اعتقادات و مبانی حقوق اسلام کم‌کم در جوامع اطراف گسترش و رشد و اشاعه یافت و آنها یگانه راه سعادت خود را در اجرای احکام دین اسلام می‌دیدند.

با گذشت زمان و نفوذ اندیشه‌های جدید حقوقی مردم هم در راستای ایجاد یک سیستم حقوقی منظم و با ثبات سعی در ایجاد یک جامعه متشکل و مترقی در قالب‌های جدید و منطبق با تحولات روز بودند و از آنجا که انسان موجودی فطرتاً اجتماعی است با تشکیل اجتماعات تلاش داشت تا این نیاز خود را برطرف سازد که مستلزم ایجاد نظم و حکومت قانون و وضع قوانین و مقررات است تا بدین وسیله قوام و ثبات جامعه حفظ شده و زمینه امنیت فردی و اجتماعی به وجود آید. بر همین اساس قوانین حاکم بر هر جامعه محدودیت‌هایی برای افراد خود و در برابر تجاوز و تعدی بر این محدودیت‌ها واکنشی را در نظر گرفته است؛ بدین صورت حقوق جزا به وجود آمد. در ایران هم با توجه به سابقه وجود اسلام و اهمیت آن در نزد مردم و اجرای آن در جامعه، این امر تجلی یافت و با پیروزی انقلاب اسلامی و حاکمیت قوانین اسلامی محرز و مسلم شد. در میان احکام اسلام، احکام جزایی آن از اهمیت بسیاری برخوردار است چرا که امروزه به رقیبی برای حقوق غیر آن تبدیل شده است. دیه نیز یکی از این احکام است. نویسنده این اثر علمی تلاش فراوان دارد تا با بررسی و مطالعه سیر تاریخی و وجودی دیه در جهان و اسلام به مطالعه وضعیت این تأسیس حقوقی در حقوق جزای ایران پرداخته تا بتواند نهاد دیه را که از دیرباز در فقه جایگاه داشته است و باب مهمی را در قانون مجازات اسلامی بخود اختصاص داده است مورد

بررسی و دقت قرار دهد و بتواند براساس نتایج علمی و آراء و نظریات حقوقی در تبیین و شناخت این تأسیس اسلامی موفق بوده و بتواند راه‌حلی برای این موضوع که بیابد و بتواند این نکته را ثابت کند که حقوق جزایی اسلام دارای ایده‌ها و نکات مهم در برابری و رقابت با حقوق غیرآن است.

ب) سؤالات

- 1- ديه چيست؟
- 2- سابقه ديه در جهان چگونه است؟
- 3- ديه در دين اسلام و حقوق اسلامي چه جايگاهي دارد؟
- 4- آيا ديه در حقوق اسلام يك حكم تأسيسي است؟
- 5- مقادير ديه چيست؟
- 6- آيا انواع ديات هم امروزه داراي کاربرد است؟
- 7- حقوق ايران چه نگاهی به اين تأسيس اسلام دارد؟
- 8- عملکرد قضايي حقوق جزاي ايران نسبت به اين تأسيس اسلامي چگونه است؟
- 9- آيا مي تواند جنبه دوگانه داشته باشد؟
- 10- آيا ديه صرفاً يك تأسيس يك بعدي است؟
- 11- آيا جاني نسبت به ضرر و زيان مازاد بر ديه مسئوليت دارد؟

ج) فرضيات

در اين مورد با توجه به اينکه ديه در سير تاريخ و پيدائش خودداراي کاربردهاي دوگانه خسارت و مجازات بوده است و از آنجايي که حيطه بحث ما حقوق ايران است اين فرضيات

مطرح است:

ديه داراي ماهيت حقيقي است.

ديه در حقوق ايران يك مجازات است.

دیه برای جانی یک وجهه کیفری دارد.

دیه می تواند جنبه دوگانه داشته باشد.

جانی نسبت به ضرر و زیان مازاد بر دیه مسئولیت دارد.

مقادیر دیه امروزه قابل تبدیل و تقدیم به پول است.

اسلام در جهت راحتی پیروان خود و سایرین قابلیت تبدیل دیه به پول رایج را پیش‌بینی کرده است.

(د) سابقه‌ی پژوهش

در این خصوص باید گفت در این پژوهش علمی بر خلاف سایرین سعی شد تا این تأسیس حقوقی بیشتر از دیدگاه حقوقی و عملی مورد مطالعه قرار گیرد و جنبه‌های گوناگون عارض بر آن مانند خسارات اضافه وارد بر مجنی علیه که در کمتر اثری به آن پرداخته شده است مورد دقت و کنکاش قرار گیرد تا بتوانید راه حل عملی برای مشکلات موجود در این زمینه ارائه دهد.

(ه) روش تحقیق

در این تحقیق به روش کتابخانه‌ای از نظرات تمام حقوقدانان و فقها بخصوص فقهای امامیه استفاده می‌شود و تلاش فراوان شده است با مطالعه نظرات و دیدگاه‌های متنوع آنان و استدلال و دیدگاه‌های حقوقی نویسنده پایان‌نامه در این قضیه مطالب به نحو صریح و واضح و حقوقی بیان شود و از آنجایی که در این میان حقوق جزایی ایران مبنای کار واقع شده است تلاش گردید تا با استفاده از نظرات و آراء قضایی و حقوقی و دیوان عالی کشور در

زمینه کاربردی هم این تأسیس حقوقی مورد دقت و کنکاش قرار گیرد تا عمق آن بیشتر برای خواننده مشخص شود.

(و) محدودیت‌ها

در این حیطة با وجود همکاری خوب بخش اداری دانشگاه کارها بخوبی پیشرفت داشت و نویسنده پایان‌نامه تلاش فراوان کرد تا با استفاده از سایر راه‌های ممکن به منابع و مآخذ دسترسی کامل داشته باشد و بتواند اثر علمی به یادماندنی تقدیم آیندگان کند.

ز) خلاصه و چکیده

دلیل کار بر روی این موضوع و تحلیل و بررسی جنبه های آن از این امر نشأت می گیرد که هنوز هم در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران هیچ گونه وحدت نظر و توافقی در مورد جنبه کیفری یا مدنی دیه وجود ندارد و این مطلب نه تنها در سطح حقوقی بلکه در سطح رویه قضایی و دادگاهها نمود عملی و عینی دارد. اگر نگاهی به سابقه دیه و پیدایش آن بیندازیم متوجه می شویم که این تأسیس حقوقی در جهت جبران خسارت وارده به مجنی علیه و یا اولیای وی بوده است و در واقع ما به ازاء خون ریخته شده مقتول است و بیشتر جنبه خصوصی داشت ولی با تشکیل حکومتها این وضعیت از دیه گرفته شد و سعی شد تا رنگی از مجازات هم به این تأسیس حقوقی داده شود بدین ترتیب مشخص شد که دیه در واقع ماهیت ترکیبی و دو وجهی دارد یعنی از یک سو جانی باید آن را جهت جبران خون ریخته شده مقتول یا مجنی علیه پرداخت کند و از سوی دیگر کیفر است که بر جانی وضع شده و در مورد او باید به اجرا گذاشته شود. این مطلب موضعی است که حقوق جزای جمهوری اسلامی ایران آن را مورد قبول قرار داده است. از طرفی حقوق کنونی ایران با استفاده از فقه پویای اسلامی به این موضوع رسیده است که جانی نسبت به ضرر و زیان مازاد بر دیه که بر مجنی علیه وارد شده است مسئولیت دارد و باید آن را جبران کند و در نظر گرفت که عدم پذیرش خسارات و ضرروزیان مازاد بر دیه نشاندهنده عدم توجه به واقعیات جامعه و برقراری عدالت است و در نهایت این نکته را به اثبات رساند که مقادیر تعیین شده عیون ششگانه دیات می تواند در جهت جبران ضرر و زیان وارد به مجنی علیه به صورت پول رایج هر کشور اسلامی درآید تا بدین ترتیب تطبیق احکام دین با مقتضیات زمان و مکان محقق شود.

این پایان نامه در سه فصل (با مقدمه و با نتیجه گیری و پیشنهادات) ارائه شده است.

ح) عبارات اختصاری

- 1- ق.ر.م.ا.....قانون راجع به مجازات اسلامی 1361
- 2- ق.م.ا.....قانون مجازات اسلامی 1370 و 1375
- 3- ق.م.م.....قانون مسئولیت مدنی 1339
- 4- ق.ا.ج.ا.ا.....قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- 5- ه.ع.د.ک.....هیات عمومی دیوانعالی کشور
- 6- ق.م.....قانون مدنی
- 7- ق.م.ع 1304.....قانون مجازات عمومی 1304
- 8- ق.م.ع 1352.....قانون مجازات عمومی 1352
- 9- ه.ش.....هجری شمسی
- 10- ه.ق.....هجری قمری
- 11- م.....میلادی
- 12- ق.ا.م.....قانون اساسی مشروطه 1276 ه.ش
- 13- ق.ا.د.ک.د.ع.ا.....قانون آئین دادرسی کیفری دادگاه‌های عمومی و انقلاب
1378
- 14- ق.آ.د.ک.....قانون آئین دادرسی کیفری 1290

مقدمه

دیه یک تأسیس حقوقی در نظام حقوقی کنونی ایران است که ریشه در فقه اسلامی و احکام جزایی آن دارد و دارای خصوصیات و ویژگی هایی است که قابل بحث و بررسی هستند و می تواند ما را به شناخت عمیق و دقیقی از این تأسیس حقوقی اسلامی رهنمون سازد. بنابراین برای شناخت هر چه بهتر این نهاد حقوقی که ریشه در فقه اسلامی دارد و دارای جنبه کار بردی در حقوق جزای جمهوری اسلامی ایران است در ادامه به تعریف و تبیین آن و بیان دیدگاه های فقهی و حقوقی نسبت به آن و سابقه پیدایش آن در جهان و اسلام به پردازیم تا عمق مطلب بیشتر برای خواننده این اثر علمی مشخص گردد.

ProjectCenter

www.ProjectCenter.ir

📷 | @projehcenter

📍 | @projehcenter_ir